

## MAGYAROK ÉS KÜLFÖLDIEK

TÓTH PÁL PÉTER

2000 végén lezajlott egy adatfelvétel, amelynek központi kérdése a család, a családi együttélés változásainak, a gyermekvállalási szokások módosulásainak, és a gyermekneveléssel kapcsolatos vélemények megismerése volt<sup>1</sup>. A vizsgálatra Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa számos országában nemzetközi kutatás keretében került sor. A felvétel Magyarország mellett a volt szovjet blokk országai közül szintén többen megtörtént. Így arra is lehetőség van, hogy a hazai vizsgálat eredményét ne csak a többé-kevésbé már „letisztult” társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok között élő nyugat-európai, hanem a 90-es évek elején hozzánk hasonló radikális változásokon átesett volt szocialista országok állampolgárainak vélemény- és értékváltozásaival is összehasonlítsuk. Jelen tanulmány az adatfelvétel külföldiekre vonatkozó kérdéssorára adott magyarországi válaszokkal foglalkozik.

### *A külföldiekre vonatkozó kérdések csoportja*

A kutatás központi problémáját tükröző kérdéssorhoz kapcsoltan a megkérdezettek 78 kérdésre és számtalan alkérdésre adtak választ, illetve a vizsgálat-hoz kapcsolt modulok segítségével egyéb fontos összefüggésekről is véleményt nyilvánítottak. Tanulmányunkban a választható kérdéscsoportok közül a külföldiekkel kapcsolatos véleményekre, attitűdökre vonatkozóakra adott válaszok elemzésével foglalkozunk. Döntésünket a szakmai érdeklődés mellett az is befolyásolta, hogy egy tanulmány kapcsán a magyar tömegtájékoztatási eszközök az adatfelvételt megelőző hónapokban és azt követően számos alkalommal foglalkoztak a hazai népesség külföldiekhez való viszonyával<sup>2</sup>.

Az adatfelvétel külföldiekkel kapcsolatos modulja hat kérdésből állt. Ezek mellett a 78 alapkérdés között még három olyat találunk, amely közvetlenül a bennünket érdeklő kérdésblokkhoz kötődik. A külföldiekkel kapcsolatos attitűdök mélyebben fekvő okainak feltárása érdekében a megkérdezettek ún. ke-

<sup>1</sup> Lásd a PPA (Population Policy Acceptance) – 2000 kutatás keretében végzett vizsgálat kérdőívét. Az adatfelvételt a TÁRKI végezte.

<sup>2</sup> Lásd: *Hablicsek László–Tóth Pál Péter*: A nemzetközi vándorlás szerepe a magyarországi népesség számának megőrzésében 1999–2050 között. 395–429. In: *Népesedés és népesedéspolitikai*. Szerk.: *Cseh-Szombathy László–Tóth Pál Péter*. Századvég Kiadó, Budapest 2001.

mény adataira vonatkozó kérdéseket, illetve az adatfelvétel központi problémájához kötődőkre adott válaszok egy részét is elemeztük.

A hazai adatfelvétel során 3057 személy válaszát rögzítették, akiknek 46,9 százaléka férfi, s 53,1 százaléka nő. A megkérdezettek 60,5 százaléka volt házas (1,9 százaléku házas társával nem élt együtt). A hajadonok aránya 20,8 százalékos, az özvegyeké pedig 12,5 százalékos. 77,4 százalékuknak volt gyermeke. A legtöbbnek (49,5%) két gyermeke volt. Az egygyermekesek aránya 25,4, a háromgyermekeseké 16,7 százalékos, a négygyermekesek pedig 4,5 százalékos aránnyal voltak képviselve. Megemlíjtük továbbá, hogy 46,6 százaléku volt aktív kereső, tehát a többség a gazdaságilag inaktívok közé tartozott. Az inaktívok között a nyugdíjasok aránya (35%) volt a legmagasabb, mellettük a munkanélküliek (6,6%), a gyermekgondozási segélyben részesülők (4,3%), illetve a tanulók (3,9%) arányát tartjuk szükségesnek megemlíteni. Ezek mellett az adatfelvétel természetesen lehetőséget biztosít arra is, hogy egyéb összefüggés, például iskolai végzettség, valláshoz való viszony, foglalkozási megoszlás stb. mentén is megismerhessük a megkérdezettek megoszlását.

A kérdőív elkészítése, a minta kiválasztása, az adatfelvétel lebonyolítása, vagy általánosabban megfogalmazva a vizsgálat minden fázisa megfelelt mindazoknak a követelményeknek, amelyek egy szakmailag korrekt, tudományosan megalapozott vizsgálat esetében szükségesek. Ennek következtében biztosított, hogy az adatfelvétel a hazai népesség külföldiekhez való viszonyát valóságosan tükrözze. A vizsgálat érvényességéhez még az is hozzájárult, hogy a megkérdezettek között nem magyar állampolgárok csupán ketten voltak, s azoknak az aránya sem jelentős, akinek a házastársa, vagy élettársa nem volt magyar állampolgár<sup>3</sup>. Ennek ellenére módszertani szempontból föl kell vetnünk azt a kérdést, hogy a mintába került nem magyar állampolgárságú személyek véleménye, illetve azoké, akinek a házastársa vagy élettársa nem volt magyar állampolgár, mennyiben és hogyan befolyásolta az adatfelvétel eredményét. A mintába, mint említettük két nem magyar állampolgárságú személy került. Azok pedig, akinek a házas- vagy élettársuk nem volt magyar állampolgár, 17-en voltak. Arányait tekintve ez azt jelenti, hogy a megkérdezettek 0,6 százaléka a véleménye feltételezhetően eltért a magyar állampolgárok véleményétől. A megkérdezettek 0,5 százaléka esetében pedig, tehát azoknál, akinek a házas- vagy élettársa nem volt magyar állampolgár azt tételezhetjük fel, hogy véleményük családi állapotuk következtében más lehetett, mint a többi megkérdezetté. Amennyiben e két „elemet” összevonjuk, akkor is a valamilyen formában közvetlenül érintettek aránya a megkérdezetteknek alig több mint fél százalékat tesz ki. Ennek a fél százaléknak a magyar állampolgároktól valamilyen formában eltérő véleménye azonban érdemben nem módosíthatta a vizsgálat alapján megrajzolható külföldiekkel kapcsolatban kialakított, kialakult

<sup>3</sup> Lásd a Család-kérdőív 10. (*Mi az Ön állampolgársága?*), illetve a 12. kérdésre (*Házastársának/élettársának mi az állampolgársága?*) adott válaszokat.

viszony tartalmát, jellegét<sup>4</sup>. A migrációs adatok bizonytalansága miatt pontosan nem tudjuk, hogy huzamosabb ideig jelenleg hány külföldi él Magyarországon. Ennek ellenére fogadjuk el, hogy 2000-ben a Belügyminisztériumtól megkapott adatállomány szerint összesen 89 432 külföldi állampolgár élt huzamosabb ideig az országban, vagyis az adatfelvétel időszakában a hazai lakosság 0,9 százaléka nem volt magyar állampolgár. Ez egyben azt jelenti, hogy a mintában a nem magyar állampolgárságú személyek alul voltak reprezentálva<sup>5</sup>.

Mindezek ellenére szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az adatfelvétel koncepciójához kapcsolt modul esetében külön nemcsak azt nem értelmezték, hogy mit is értenek a *külföldi*, hanem azt sem, hogy mit értenek *az országban élő, vagy az itt letelepedett külföldi* fogalmán. Ennek következtében egyrészt elmosódnak a határok a szomszédos országokból érkező magyar nemzetiségűek, a világ bármely országába különböző időszakban emigrált, s elmúlt évtized során visszavándorolt magyar állampolgárok, illetve a Magyarországra vándorló nem magyar nemzetiségű és nem magyar állampolgárságú személyek között. Emellett nem értelmezték, vagy nem határozták meg, hogy kit is értenek a *letelepedett*, illetve az *itt élő külföldiek* fogalma alatt. Egyszerűbb a helyzet a *letelepedett* fogalom esetében, hiszen ez nemcsak azt sugallja, hogy nem átmeneti, ideiglenes, rövid ideig tartó ittlétről van szó, hanem a végleges döntés lehetőségének feltételezését is megengedi. Az *itt élő* kifejezés tartalma ennél bonyolultabb, hiszen a rövidebb időt itt tartózkodó külföldi is itt él. Ez esetben a megkérdezett nagyobb szabadságfokkal rendelkezett az *itt élés* időtartamának „meghatározásában”. A használt fogalmak pontos meghatározása hiányában a válaszokban nem különülnek el a huzamosabb ideig, például az egy éven túl itt tartózkodó külföldiek csoportja azoktól, akik csak átmeneti jelleggel tartózkodnak az országban<sup>6</sup>.

Következtetéseink megfogalmazása szempontjából többek között jó lett volna ismerni, hogy a megkérdezettek hány százaléka élt huzamosabb ideig külföldön illetve, hogy a szűkebb családi, baráti körben volt-e, van-e olyan személy, aki huzamosabb ideig külföldön élt vagy jelenleg is a világ valamelyik országában tartózkodik. Ezek mellett az összefüggések mellett az sem ismeretes, hogy a megkérdezettek hány százaléka volt korábban egy másik ország állampolgára, illetve hogy az adatközlő élete során került-e szorosabb

<sup>4</sup> Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy gondolatmenetünk két hibát tartalmaz, mivel egyrészt azonosságot teszünk a nem magyar állampolgárok és azok között, akinek a házastársa, vagy az élettársa nem magyar állampolgár, másrészt pedig a megkérdezettek és a megkérdezett házastársa, vagy élettársa között. Úgy véljük könnyen belátható, hogy a megkérdezett véleményét, ha nem egyértelműen, s ha nem direkt formában is, de házastársuk vagy élettársuk véleménye befolyásolja.

<sup>5</sup> A magyarországi nemzetközi vándormozgalomra vonatkozó adatokkal kapcsolatban a KSH 2000-ben korrigált számításaira támaszkodunk.

<sup>6</sup> A hazai statisztikai adatszolgáltatás szerint a nemzetközi vándormozgalom szereplői a bevándorló státuszúak, illetve azok a külföldi állampolgárok, akik egy éven túli magyarországi tartózkodási engedéllyel rendelkeznek.

kapcsolatba külföldivel. Mindezek mellett még meg kell jegyeznünk azt is, hogy mivel az adatfelvételre nemzetközi kutatás keretében került sor a modul kérdései nem minden esetben tükrözik pontosan a hazai helyzetet, s így nem teljesen vannak szinkronban a hazai feltételekkel. Ezt a gondot a megfelelő kérdéseknél jelezni fogjuk.

### *Migrációs tapasztalatlanság*

1990-et megelőzően a hazánkat valamilyen formában érintő nemzetközi vándormozgalom történései sem a hivatalos, sem a magán diskurzus keretében nem volt természetes és mindennapos téma, miközben a hazai népesség a vándormozgalommal kapcsolatos konkrét tapasztalatokkal sem rendelkezett. Annak ellenére így volt ez, hogy egyrészt a hivatalos szervek igen nagy figyelmet szenteltek a hazánkba érkező külföldieknek és a hosszabb-rövidebb ideig külföldön tartózkodó magyar állampolgároknak, valamint honfitársaink külföldi kapcsolatainak. Másrészt pedig a magyar állampolgárok nehezen megítélhető százalékának rokonai élnek a szomszédos országokban és szerte a nagyvilágban, illetve baráti, szakmai kapcsolatok fűzik külföldi állampolgárokhoz. Mindez a nyilvánosság szintjén csak igen ritkán törte át az elhallgatás kikényszerített határait. Azok a migrációs „élmények” pedig, amelyek 1944/45 fordulóján és az azt követő három évben, illetve 1956 októbere és 1957 márciusa között felhalmozódtak fokozatosan elhalványultak. Ezek mellett azok az ismeretek, amelyeket az 1960-as évektől az illegálisan, vagy az egykori szóhasználattal jogellenesen külföldön maradtak halmozhattak fel csak egyedi esetekben „törte” át a családi, baráti kör falát, s így nem jelenthetett tapasztalatot azok számára sem, akik valami hasonlóra szerettek volna vállalkozni. A migrációs tapasztalatlansághoz még az is hozzájárult, hogy nemcsak jelentéktelen volt az országban élő külföldiek száma, hanem arról a csekély számú külföldről sem lehetett a nyilvánosság szintjén szinte semmit sem tudni, akiknek a hazai szervek az évtizedek során letelepedési engedélyt vagy magyar állampolgárságot adtak. Sajátos módon a mögöttünk hagyott rendszer még azoknak sem biztosított nyilvánosságot, például a görög, a chilei, a palesztin menekülteknek, tehát akiknek politikai alapon biztosított befogadást, megélhetést az országban.

A hivatalos színlelés és az állampolgári „hallgatás” keretei a magyar nemzetiségű román állampolgárok 1988. és 1989. évi itt maradásuk, majd a keletnémet állampolgárok hasonló döntése következtében már a rendszerváltoztatást megelőzően széttörték. 1990-et követően pedig a migráció tabu jellege megszűnt. S, hogy valójában mit is jelent vagy jelenthet a külföldiek hazai „megjelenése”, azt a hazai népesség valójában nem is a magyar nemzetiségű román állampolgárok országban maradásakor, hanem a délszláv háború kirobbanása után ismerhette, tapasztalhatta meg.

*A hazai népesség és az országban élő külföldiek száma*

Mielőtt a külföldiekkel kapcsolatos véleményeket elemeznénk, illetve azok alapján összefüggéseket állapítanánk meg és következtetéseket vonnánk le, mintegy kiindulópontként bemutatjuk, hogy a megkérdezettek szerint 2000-ben hány lakosa volt az országnak. A kérdést nagyon egyszerűnek és alapvetőnek tartjuk<sup>7</sup>. Mint az közismert, az ország lakosainak száma évtizedek óta tízmillió néhány százezer. Ez a szám, vagy az egyszerűség kedvéért csak az, hogy tízmillió, azok számára is könnyen megjegyezhető, akiket ez a probléma nem érdekel, vagy akik semmiféle érdeklődést sem mutatnak ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Emlékeztetésként megismételnénk, hogy a megkérdezettek között összesen két nem magyar állampolgár volt!

Úgy véljük, nem torzítjuk a valóságot, amennyiben mindazoknak, azaz a megkérdezettek 47,6 százalékának a választ „pontosnak” tartjuk, akik az ország lakosainak számát tízmillióra vagy tízmillió-kétszázezer főre becsülték. Azt azonban, hogy a „pontos” választ adók aránya sok-e vagy kevés nem tudjuk, mert a megkérdezettek 20,8 százaléka a kérdésre nem válaszolt. Ez azért meglepő, mert az 1990-es évek közepétől a gyermekgondozási támogatások visszavételével, majd 1998-tól az elvett támogatások visszaadásával összefüggésben, de ezektől függetlenül is – különösen az elmúlt három évben – a hazai népesség fogyásával, korstruktúrájának előregedésével, az ország lakossága számának alakulásával a tömegtájékoztatási eszközök igen sokat foglalkoztak.

Jó, vagy pontos választ adók száma összesen 1451 volt. A legtöbben, a megkérdezettek 43,2 százaléka – érthető módon – a népesség számát tízmillióra becsülte. Érdekes megoszlást mutatnak azok, akik az ország lakosainak számát ennél kevesebbre, illetve többre becsülték. A megkérdezettek 17,5 százaléka szerint ugyanis a népesség száma nem éri el a tízmilliót (a becsült szám 800 ezer és 9 999 999 között mozgott). Ennél valamivel kevesebben, a megkérdezettek 14,2 százaléka szerint pedig 10,2 milliónál többen élünk az országban. Ez esetben a 10 227 000-es és a 30 milliós népességszám között vándorolt a fantázia. (Egy személy pedig feltételezhetően jó kedvében a lakosság létszámát 150 millióra becsülte.)

<sup>7</sup> Lásd a Család-kérdőív 31. kérdését: *Tudomása szerint jelenleg hány lakosa van az országnak?*

*I. A hazai népesség száma (PPA – 2000)*  
*Number of the native population (PPA – 2000)*

Vélemény	Fő	% (nem tudja nélkül)	A választ adók %-os megoszlása
9,5 millió alatt	209	8,6	6,8
9,5–10 millió	327	13,5	10,7
10 millió	1321	54,5	43,2
10–10,2 millió	130	5,4	4,3
10,2 millió felett	435	18,0	14,2
Nem tudja	635		20,8
Összesen	3057	100,0	100,0

A fenti táblázat összefoglalóan tartalmazza azokat az adatokat, amelyeket a kérdésre válaszolók, illetve az összes megkérdezett az ország lakosainak számára vonatkozóan megfogalmaztak. Az adatok arról tanúskodnak, hogy többségük az előző népszámlálás óta továbbvezetett és megfelelő rendszerességgel nyilvánosságra hozott 10 millió körüli létszámot ismerte. Amennyiben figyelmen kívül hagyjuk azokat, akik a kérdésre nem tudtak válaszolni, akkor azoknak az aránya, akik alul vagy felül becsülték a lakosság számát (22,1, illetve 23,4%) körülbelül megegyezik. Érdekes azonban külön figyelmet fordítani azokra is, akik egy reális értékhatáron belül becsülték alacsonyabbra (9,5–10 millió), mint amit a különböző hírforrások alapján valójában tudni lehetett<sup>8</sup>. A meglepő az, hogy ezen a tartományon belül két és félszer többen gondolták alacsonyabbnak a lakosság számát azoknál, mint akik 10–10,2 millióra becsülték.

Az országban élő külföldiek számát, amennyiben nem csupán vélekedünk igen nehéz megbecsülni<sup>9</sup>. Ahhoz pedig, hogy becslésünk megközelítse a külföldiek tényleges számát, igen tájékozottnak kell lennünk, kivéve akkor, ha ennek megállapításához a Belügyminisztérium hon-lapját hívjuk segítségül. Bár még ebben az esetben sem egyszerű a helyzet. Hasonló gonddal találjuk szembe magunkat akkor is, ha a hazai nemzetközi vándormozgalom adatait a különböző közlemények, nyilatkozatok vagy szaktanulmányok alapján kívánjuk megállapítani. A nyilvánosságra hozott adatok ugyanis nemcsak számos belső ellentmondást tartalmaznak, hanem a különböző kiadványokban ugyanarra az időszakra vonatkozó adatok is eltérnek egymástól.

2000-ben összesen 89 432 külföldi élt az országban. Éppen ezért azokat a válaszokat, amelyek szerint nem kevesebb, mint 70 ezer és nem több, mint 100

<sup>8</sup> A 2001. évi népszámlálás adatai szerint az ország lakosainak száma 10 195 513. Népszámlálás 2001, 2. Részletes adatok a képviselői minta alapján. KSH, Budapest 2001.

<sup>9</sup> Lásd a Család-kérdőív 80. kérdését: *Mit gondol, körülbelül hány külföldi és ma Magyarországon?*

ezer külföldi élt az országban „pontos” válasznak tartjuk. Az itt tartózkodó külföldiek számához tapadó bizonytalanságot a felvétel egyértelműen tükrözi. A megkérdezetteknek ugyanis több mint fele, 54,6 százaléka a kérdésre nem tudott válaszolni. Azoknak a válaszai, akik a becslésre vállalkoztak jelentős szóródást mutat. Az 1389 választ adó között ugyanis akadt egy személy, aki az itt élő külföldiek számát százra, de három olyan is, aki tízmillióra „becsülte”. Természetesen ezek a szélső értékek nem jelentenének gondot, ha a többi becslült érték a valóságos szám környezetében helyezkedne el, de erről szó sincs. A fentiekben említettek mellett ugyanis a választ adók még 72 féle becslést adtak. Határozott vagy egyértelmű csomósodási pont azonban egyetlen létszámához sem kapcsolódik. A kérdésre válaszolók 23,6 százalékának feltételezése szerint az országban élő külföldiek száma kevesebb mint 70 ezer, 63,8 százalékának véleménye szerint pedig több mint százezer. Amennyiben ezt a „halmazt” részeire bontjuk, azt tapasztaljuk, hogy a megkérdezettek 13,4 százaléka úgy vélte, hogy ötszázezer, 11,8 százaléka szerint pedig legalább egy millió külföldi él az országban. Sajátos módon ebben a „tartományban” is igen szórtak voltak az értékek. Az a 115 fő ugyanis, aki úgy vélte, hogy az országban élő külföldiek száma meghaladja az egy milliót az itt élő külföldiek számát 1,2 és 10 millió közöttinek becsülte.

*2. Magyarországon élő külföldiek száma 2000-ben (PPA – 2000)*  
*Number of foreigners living in Hungary in 2000 (PPA – 2000)*

Vélemény	Fő	% (nem tudja nélkül)	A választ adók %-os megoszlása
10 ezer alatt	119	8,6	3,9
10 001–25 ezer	77	5,6	2,5
25 001–69 999	131	9,4	4,3
70–100 ezer	176	12,7	5,7
100 ezer felett	886	63,8	29,0
Nem tudja	1668		54,6
Összesen	3057	100,0	100,0

A 2. táblázatban a kérdésre válaszolók becsléseit öt csoportba vontuk össze. Az elfogadható becslés igen alacsony arányát a nem válaszolók magas aránya még egyértelműbbé tette és eljelentéktelenítette azokat is, akik a valóságosnál kevesebb itt élő külföldit „éreztek” maguk körül. A valóságosnál jóval több itt élő külföldit feltételezők igen magas, közel 64 százalékos aránya is különösen akkor válik szembetűnővé, ha a kérdésre választ adni nem tudók számáról sem feledkezünk meg.

Találunk-e valamilyen jellegzetességet akkor, ha a kérdésre adott válaszokat nemek, gazdasági aktivitás és iskolai végzettség szerinti bontásban vizsgáljuk?

A válaszadók között többségben voltak a férfiak (57,5%), s mindkét nemből azok, akik alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeztek. 55,5 százalékuknak ugyanis alapfokú, 29,3 százalékuknak középfokú, s 15,1 százalékuknak pedig felsőfokú iskolai végzettsége volt. A válaszadók korcsoport szerinti megoszlása semmiféle jellegzetességet sem mutat, tehát a nagyobb élettapasztalat ebben a vonatkozásban nem jelentett pontosabb ismereteket. A teljes mintához viszonyítva jelentősebb arányban, 5,7, illetve 12 százalékponttal nyilvánítottak többben véleményt a házások és az aktív keresők. A nemek szerinti válaszközlésénél, annak ellenére, hogy több férfi becsülte pontosabban az itt élő külföldiek számát, mint nő markáns különbséget nem lehet megállapítani. Különbség csak abban van, hogy a férfiak a valóságosnál jóval többnek tartják az itt élő külföldiek számát, mint a nők. Emellett, a nők között jelentősebb arányban (63,7 százalékuk) voltak azok, akik a kérdésre nem tudtak válaszolni. A férfiak esetében ez az arány 44,2 százalék volt. Elgondolkodtató, hogy mi lehet annak az oka, hogy a gazdaságilag aktívak és a magasabb iskolai végzettségűek, bár a választ adók átlagánál pontosabb becslést adnak, ennek ellenére ők voltak azok is, akik szerint az itt élő külföldiek száma jóval magasabb, mint amilyen az a valóságban. Csak példaként említjük, hogy amíg az aktívak 34,6 százaléka vélte úgy, hogy az itt élő külföldiek száma meghaladta a százezer főt, addig a nyugdíjasoknak csak a 21,3 százaléka. Iskolai végzettség esetében hasonló volt a véleménye az alapfokú végzettségűek 18,5, a felsőfokú végzettségűek 41,6 százalékának.

Talán nem érdemtelen, ha megnézzük, hogy azok közül, akik megfelelő választ adtak az ország lakosainak számát tudakozó kérdésre, azok szerint körülbelül hány külföldi élt Magyarországon 2000-ben. Elgondolkodtató, hogy az ország lakosainak számára elfogadható választ adó 1451 személy közel fele, 48,8 százaléka a kérdés megválaszolására nem vállalkozott. A többiek közül pedig azoknak az aránya, akik 70 és 100 ezer közé tették az országban élő külföldiek számát igen csekély, csupán 13,8 százalék volt. Az igazi meglepetést valójában nem az okozza, hogy a választ adók 86,2 százalékának a válasza rossz, hanem az, hogy ezek többsége (638-ból 444 fő) szerint 2000-ben több mint 100 ezer külföldi élt az országban. A megbecsült szám „skálája” ez esetben is igen szűrt: 120 ezertől 10 millióig tart. A „skálán” két csomósodási pont jól elkülöníthető. Azonban mindkettő igen távol esik a valóságos adattól, az egyik a 200–600 ezer, a másik pedig az egy és kétmillió közé esik.

A fentieket követően ismerkedünk meg a külföldiek számának éves növekedésével kapcsolatos véleményekkel. Ezt a kérdés még az alap-kérdéssor része, s azt tudakolja, hogy a megkérdezett véleménye szerint egy évvel korábban, vagyis 1999-ben, hány külföldi telepedett le az országban<sup>10</sup>. A kérdés jól illeszkedik környezetéhez, hiszen az előtte lévő az ország lakosainak becsült számá-

<sup>10</sup> Lásd a Család-kérdőív 32. kérdését: *És mit gondolsz, tavaly hány külföldi telepedett le Magyarországon?*

val kapcsolatos, az utána lévő négy kérdés alapján pedig a külföldiek Magyarországon történő letelepedésének támogatásával vagy elutasításával kapcsolatos véleményekről lehet közvetett formában ismeretekhez jutni. Ezek közül a kérdések közül az első a 65 évesnél idősebb lakosok aránya után „érdeklődik”. A következő az ország lakosságának 20 évvel későbbi létszámára (nagyobb, ugyanannyi, illetve kevesebb lesz, mint most) vonatkozó becslés. A követő kérdésre adott válaszokból pedig azt lehet megtudni, hogy a megkérdezett jó-nak tartaná-e, ha az ország lakosságának száma a jövőben növekedne, csökkenne, vagy ugyanolyan maradna, mint amennyi jelenleg. S végül, e gondolatsor-hoz kapcsolatosan a negyedik kérdés a népesség előregedésének problémájával szembe-ítí a megkérdezettet azt állítva, hogy ötven év múlva a népességen belül a 20 éven aluliak aránya a jelenlegi 24 százalékról 19 százalék körülire fog csökkenni. Ezzel a kérdéssel a vizsgálat megtervezői azt szerették volna mérni, hogy a feltételezhetően bekövetkező változást a megkérdezettek hogyan ítélik meg.

Természetesen ezek a kérdések nem a külföldiekre vonatkoznak, de összefüggésben vannak a külföldiek népességszámot befolyásoló szerepével kapcsolatos attitűdök alakításával, módosításával.

A válaszok azt tükrözik, hogy a *Mit gondol, tavaly hány külföldi telepedett le Magyarországon?* kérdés esetében hasonló, illetve talán még nagyobb a bizonytalanság, mint amilyent a hazánkban élő külföldiek számával kapcsolatban tapasztalhattunk. Ez esetben ugyanis azoknak az aránya, akik a kérdésre nem tudtak vagy nem akartak válaszolni 56,1 százalék. Ez az arány 1,5 százalékponttal volt magasabb, mint amit a hazánkban élő külföldiek számával kapcsolatos kérdés esetében rögzítettünk. Azok pedig, akik a kérdésre válaszoltak nem 72, hanem 89 féle adatot valószínűsítettek.

1999-ben a statisztikai adatok szerint 20 061 külföldi érkezett és 6840 távozott az országból, vagyis az év során 13 221 fővel növekedett az országban élő külföldiek száma. Némi megszorítással tehát azt is mondhatjuk, hogy 1999-ben 13 221 külföldi telepedett le az országban. Így ez esetben azoknak a választát tekinthetjük „pontosnak”, akik 10 és 15 ezer fő közé tették az 1999-ben Magyarországon letelepedett külföldiek számát. A kérdésre adott válaszok két szélső értéke között igen jelentős a különbség. Hárman ugyanis úgy vélték, hogy senki, ketten pedig, hogy 7 millióan telepedtek le 1999-ben az országban. A kérdésre elfogadható választ tehát igen kevesen, a megkérdezettek csupán 6 százaléka (186 fő) adott. Ez az arány 13,8 százalékra ugrik, amennyiben azokra szűkítjük, akik nem zárkóztak el a válaszádtól. Azoknak a száma, akik többnek „éreztek” az 1999-ben letelepedett külföldieket háromszorosa volt annak, mint akik úgy vélték, hogy ez a szám nem érte el a 10 ezret. Sajátos módon ez esetben is igen jelentős (51,1%) volt azoknak az aránya, akik erre a kérdésre nem válaszoltak azok közül, akik az ország lakosainak számát „pontosan” megmondták. Itt is azok jelentették a túlsúlyt, akik több külföldit vélték

letelepedni, mint 15 ezer. Ezek 2,6-szer voltak többen azoknál, mint akik szerint 10 ezernél kevesebb külföldi telepedett le az országban. Tehát ez esetben is a megkérdezettek több külföldit „éreztek”, mint amennyien valójában voltak.

3. 1999-ben Magyarországon letelepedett külföldiek száma (PPA – 2000)  
*Number of foreigners settled in Hungary in 1999 (PPA – 2000)*

Vélemény	Fő	% (nem tudja nélkül)	A választ adók %-os megoszlása
1000 alatt	62	4,6	2,0
1001–9999	233	17,4	7,6
10–15 ezer	186	13,8	6,1
15001–100 ezer	484	36,1	15,8
100001–	376	28,1	12,3
Nem tudja	1716		56,1
Összesen	3057	100,0	100,0

Az 1999-ben letelepedett külföldiek becsült számának fenti táblázatban összevont adatai még egyértelműbben mutatják azt a torzulást, amelyről a külföldiek összlétszámára vonatkozóan már szóltunk. Ez esetben is azoknak az aránya magas, akik a kérdésre nem tudtak válaszolni, s ezzel még hangsúlyosabbá tették azoknak a becslését, akik az 1999-ben letelepedők számát a 15 ezer főt meghaladónak ítélték. Az, hogy csupán a megkérdezettek 6,1 százalékának a becslése közelítette meg, felelt meg a valóságos aránynak egyértelműen azt jelzi, hogy ezen a területen is a hazai népesség minimális konkrét, valóságnak megfelelő ismerettel rendelkezik.

Feltételeztük, hogy az itt élő, illetve az 1999-ben letelepedett külföldiek számát azok nagyobb arányban fogják „pontosan” tudni, akik az országban élők létszámát „pontosan” ismerték. A vizsgálat adatai azonban ezt nem támasztották alá. Emellett az egyéb változók sem jelentettek választóvonalat a kérdésre adekvátan és inadekvátan válaszolók között. Nem lehetett ugyanis megállapítani, hogy a hazánkban élő, vagy egy adott évben itt letelepedett külföldiek számának megállapításában (becslésében) különösebb szerepet játszana a megkérdezett neme vagy az, hogy aktív kereső vagy inaktív. A kérdésre a férfiak 47,4, a nők 63,6 százaléka nem válaszolt. Ez esetben is a nem válaszolók között a nők voltak többségben. Az aktív keresők közül ismét többen érzékelték a valóságos helyzetnek megfelelően az 1999-ben itt élő külföldiek számát, mint a nyugdíjasok vagy az egyéb inaktívok (7,9 – 4,6, illetve 4,4 százalékponttal), viszont szintén közülük kerültek ki azok is, akik jóval több 1999-ben letelepedő külföldit valószínűsítettek. (15 ezernél többre becsülte az aktívok 33,1, a nyugdíjasok 21,2 és az egyéb inaktívok 29,3 százaléka.) Lényegében ez volt a hely-

zet az iskolai végzettség esetében is, bár a reálisan becslők között éppen úgy a magasabb iskolai végzettségűek voltak többen, mint az irreálisan becslők között. (15 ezernél többre becsülte az alsó fokú végzettségűek 18,3, a középfokúak 32,9 és a felsőfokúak 37,4 százaléka.) Arra a kérdésre, hogy hány külföldi él az országban csupán két alsó fokú, három középfokú és két felsőfokú iskolai végzettségű megkérdezett válaszolt pontosan (80 ezer fő). Ennél jobb a „találati” arány az 1999-ben letelepedett külföldiek számának megállapítás esetében. Ez esetben ugyanis az alsó fokú iskolai végzettséggel rendelkezők 11,7, a középfokúak 9,1 és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők 12,9 százaléka adott „pontos” (10 ezer fő) választ.

A kérdésre adott válaszok alapján ismételten csak azt állapíthatjuk meg, hogy a válaszok valóságtartalma és a tényleges értékek között szinte áthidalhatatlan szakadék tátong. Ennek okai még homályban vannak, annyit azonban már most megállapíthatunk, hogy ezeknek a nagyon egyszerű kérdéseknek a valósággal szembeni rezisztenciája feltételezhetően az évtizedeken át tartó izoláltságukból fakad. Egyelőre nem lehet megállapítani azt sem, hogy van-e valami racionális összefüggés abban, hogy közel azonos arányban (körülbelül a megkérdezettek 14 százaléka) érzékelik többnek az ország össznépességét, valamint az itt élő külföldiek és egy adott évben az országban letelepedett külföldiek számát<sup>11</sup>. Megválaszolendő kérdés marad tehát továbbra is, hogy mi lehet annak a nagyfokú immunitásnak az oka, amelyet a fenti kérdésekkel kapcsolatban tapasztalni lehet. A fentiekben tárgyalt kérdések kapcsán már felhívtuk a figyelmet a válaszolni nem tudók (nem akarók) magas arányára. Ismeret hiány és alulinformáltság mellett megítélésünk szerint ez a helyzet egyben annak a fél évszázadnak a lenyomata is, amely alatt a természetes módon megnyilvánuló nemzetközi vándormozgalomban való részvételre nem volt lehetőség, illetve amikor a külföldiekkel való kapcsolattartás hivatalos megítélése negatív volt.

A külföldiekkel kapcsolatos kérdésblokk első kérdése – nyugodtan megfogalmazhatjuk – nem szokványos kérdés. Annak ellenére, hogy „értékmentes”, semleges, egyszerű és nagyon is mindennapi, mégis a kérdésre adott válasz egyértelműen a megkérdezett külföldiekkel kapcsolatos szimpátiájának vagy antipátiájának, a megkérdezett előítéletes vagy előítélet-mentes nézeteinek alárendelten nyer megfogalmazást<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> Az okok között anélkül, hogy a sorban ennek helyét megállapítanánk szerepe lehet annak is, hogy a külföldiekkel kapcsolatos kérdésblokk első kérdése a következőképpen hangzik: *Ma elég sok külföldi él Magyarországon...* Megítélésünk szerint az ilyen típusú bevezetés azt sugallja, hogy a megkérdezett – a kérdezővel vagy a vizsgálat alapkoncepciójával megegyezően – tartsa soknak az országban élő külföldiek számát. Ezt a kérdőív típus hibájának tartjuk, a nemzetközi összehasonlítás érdekében azonban a kérdés bevezető mondatán nem változtattunk.

<sup>12</sup> Lásd a Család-kérdőív 79. kérdését: *Ma elég sok külföldi él Magyarországon, ezzel kapcsolatban szeretnék néhány kérdést feltenni. Amikor a Magyarországon élő külföldiekről beszélünk, Ön milyen nemzetiségűekre gondol?*

A külföldiek megítélésében, a hozzájuk való viszony alakulásában, alakításában, módosulásában nem elhanyagolható szerepet játszik az, ha *egy* külföldre (konkrét személyre), vagy ha *általában* a külföldiekre gondolunk, hogy akkor milyen nemzetiségű külföldi állampolgár „képe” jelenik meg tudatunkban. Az ezzel kapcsolatos kérdésre adott válasz nemcsak a megkérdezett külföldiekkel kapcsolatos valóságos tudását, ismeretét tükrözi, hanem a megkérdezett külföldiekhez kötődő feltételezéseit, szimpátiájának, antipátiájának, előítéleteinek mértékét is. A kérdés megválaszolásához nem szükséges külföldiekhez kötődő, köthető konkrét ismeret, s ennek megfelelően a kérdés a megkérdezett külföldiek nemzetiségéhez kapcsolódó valóságos ismereteit és feltételezéseit egyszerre „méri”. A valós vagy az elképzelt külföldi nemzetiségének „megállapításához” a kérdés a megkérdezetteknek három válaszlehetőséget ajánl. Ez pedig lehetőséget biztosít arra, hogy az itt élő külföldiek feltételezett létszáma alapján sorrendet állítsunk fel közöttük. Amennyiben a kérdést bevezető mondata nem tartalmazná a *Ma elég sok külföldi él Magyarországon...* állítást, akkor értékítélettől mentes kérdésre válaszolhattak volna a megkérdezettek. Így azonban nem. Annak ellenére, hogy nem végeztünk vizsgálatot annak megállapítására, hogy a fenti állítás milyen asszociációt ébresztett a megkérdezettekben elégséges okunk van annak feltételezésére, hogy a kérdés bevezető mondata sokkal inkább alkalmas a külföldiekhez kapcsolódó negatív tudások mobilizálásához, mint a pozitív attitűdök megerősítéséhez.

A kérdés megfogalmazása, tartalma már önmagában garanciát jelentett arra, hogy ez esetben a válaszmegtagadók, vagy a kérdésre válaszolni nem tudók aránya alacsony lesz. Ez nemcsak az első válaszlehetőség esetében, hanem, bár fokozatosan csökken a válaszolók aránya, mindhárom felkínált lehetőség esetében igaz. Az első válaszlehetőségre a megkérdezettek 93,2, a másodikra 85,8, a harmadikra pedig 70,7 százaléka válaszolt. Azoknak az aránya pedig, akik a kérdésre nem tudtak válaszolni az első válaszlehetőségnél csupán 0,2 százalék (ez esetben a megkérdezettek 4,5 százaléka nem adott választ), a másodiknál 7,6, a harmadiknál pedig már 18,1 százalék volt.

Ezek az arányok azt tükrözik, hogy a megkérdezetteknek határozott, s talán még azt is megfogalmazhatjuk, hogy rögzült ismerete van arról, hogy a hazánkban élő külföldiek milyen nemzetiségűek. Ez esetben az is valószínűsíthető, hogy a 2. és a 3. válaszlehetőség esetében a *nem tudja* válaszarány növekedése nem elbizonytalanodást, hanem az itt élő külföldi nemzetiségének biztos tudását, ismeretét tükrözi.

A fentiek után nézzük meg, hogy a vizsgálat három válaszlehetősége szerint milyen nemzetiségű külföldiek is élnek az országban.

4. A Magyarországon élő külföldiek nemzetiség szerinti megoszlása  
(PPA – 2000)  
Number of foreigners living in Hungary by nationality (PPA – 2000)

1. válasz		2. válasz		3. válasz	
Nemzetiség	Százalék	Nemzetiség	Százalék	Nemzetiség	Százalék
Román	37,8	Román	22,8	Román	17,6
Kínai	23,0	Kínai	16,3	Kínai	16,4
Német	16,8	Ukrán	12,1	Ukrán	13,8
Ukrán	3,7	Német	8,7	Egyéb EU	7,1
Osztrák	3,1	Arab	5,9	Szerb	6,9
Arab	2,1	Egyéb EU	5,6	Német	6,7
Romániai magyar	1,6	Szerb	5,4	Arab	6,7
Szerb	1,6	Osztrák	3,7	Orosz	5,0
Egyéb EU	1,5	Orosz	3,2	Horvát	3,1
Orosz	1,2	Szlovák	1,7	Szlovák	2,6
Szlovák	0,9	Egyéb ázsiai	1,2	Osztrák	1,9

Említettük, hogy a vizsgálat résztvevőinek 93,2 százaléka határozottan „tudta”, hogy az országban élő külföldiek milyen nemzetiségűek. S bár csökkent azoknak az aránya, akik nem egy, hanem kettő, illetve három nemzetiséget is megjelöltek, abban azonban mindhárom esetben megegyeztek, hogy az első helyet a román nemzetiségűek foglalják el. A román nemzetiségűek mellett a továbbiakban a kínai, a német és az ukrán nemzetiségűek dominanciája rajzolódik ki. (Sajátos „helycserét” figyelhetünk meg az 1., illetve a 2. válasz-helyen említett német és az ukrán nemzetiségűek esetében.) Az először említett nemzetiségűek között, igaz csak a 7. helyen a romániai magyar nemzetiségűek is megjelentek. Éppen ezért, de ettől függetlenül is felvetődik az a kérdés, hogy mindazok, akik az első helyre – bármelyik válaszlehetőség esetében – a románt tették, azok románokra, vagy Románia magyar nemzetiségű állampolgáira, mint hazánkban élő külföldre gondoltak-e vagy sem. (S ez a kérdés, ha nem is ilyen súllyal, de a szlovákok, az ukránok esetében is felvetődik.) Sajnos ezt a kérdést, mivel a vizsgálat során erre nem kérdeztek rá, nem lehet megválaszolni. Legfeljebb egyéb ismeretek alapján azt mondhatjuk, hogy nagy a valószínűsége annak, hogy a válaszban összemósódott a román, a szlovák, az ukrán stb. és a magyar nemzetiségű román, szlovák, ukrán stb. állampolgár fogalma. Érvelésünket azonban gyengíti az a tény, hogy a megkérdezettek egy része az első válaszlehetőségnél – igaz jelentéktelen arányban – nemcsak a romániai magyar nemzetiségű külföldről, hanem a szerbiai magyar, illetve az ukrán és a szlovákiai magyar nemzetiségű külföldiekről is említést tettek.

Szó volt már arról, hogy 2000-ben 89 432 külföldi élt az országban. Ezek közé tartoztak azok, akik 1990-ben vagy az azt követő években léptek be az

országba s még 2000-ben is itt tartózkodtak. Mivel a jogszabályok nem teszik lehetővé, hogy az országba belépő külföldi állampolgár nemzetiségét rögzítsék, így csak azt lehet megmondani, hogy az itt tartózkodók mely országoknak voltak állampolgárai. 2000-ben a Magyarországon élő külföldiek között első helyen Romániából, a másodikokon az Ukrajnából érkezettek voltak. A harmadik helyre pedig az ukránoktól nem sokkal lemaradva a szerbek kerültek. (Annak következtében azonban, hogy pontosan nem lehet megállapítani, hogy a volt Jugoszláviából érkezettek között hány Szerbiából érkező volt, illetve hogy a volt Szovjetunióból érkezők között pontosan hány ukrainai volt lehetséges, hogy a tényleges sorrend nem ukrán, szerb, hanem éppen fordítva. Ugyanez a helyzet a 4. és az 5. „hely” vonatkozásában is, amelyen Németország illetve Oroszország állampolgárai „osztóznak”). Ebben a sorban a kínaiak nem szerepelnek. Ennek ellenére az adatfelvétel arról tanúskodik, hogy a megkérdezettek a kínaiakat mindhárom esetben a második helyen említik. Ezt a helyet feltételezhetően látványos (bolt- és étterem hálózatuknak valamint a kínai típusú leszámoláshoz kapcsolódó) médianyilvánosságuk biztosítja számukra.

Az adatfelvétel szerint tehát, ha külföldiekről beszélünk, akkor a lakosság közel 40 százalékának a románok jutnak az eszünkbe. Őket a kínaiak, a németek, az ukránok, vagy az ukránok és a németek követik, majd ettől a csoporttól jelentős mértékben leszakadva jönnek a többiek. A 4. táblázatban a legnagyobb gyakorisággal említett első tíz nemzetiséget tüntettük fel. Mellettük még afrikai, néger, angol, amerikai, cigány, holland, japán, lengyel, szlovén, vietnámi nemzetiségű külföldiek is meg lettek említve. Ezeknek a nemzetiségeknek az említési aránya néhány esetben csupán a második és a harmadik válaszlehetőségeknél haladta meg az egy százalékot.

Emlékeztetni szeretnénk arra, hogy az első válaszlehetőség esetében a megkérdezett 37,8 százaléka a román, 23 százaléka a kínai, 16,8 százaléka a német és 3,7 százaléka az ukrán nemzetiséget nevezte meg, amikor a Magyarországon élő külföldire gondolt. Nemek szerinti bontásban, annak ellenére, hogy a németeket és a románokat a nők, a kínaiakat és az ukránokat pedig a férfiak gondolták valamivel többen alig differenciálódik ez az álláspont. Az iskolai végzettség esetében a románok, a németek és az ukránok leginkább az alapfokú végzettséggel rendelkezőknek, a kínaiak pedig a felsőfokú végzettségűeknek jutottak a legnagyobb gyakorisággal eszükbe. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha az aktív-inaktív változó alapján szeretnénk közelebb jutni a megfogalmazott álláspontok okainak megismeréséhez. De ugyanezre a következtetésre jutottunk akkor is, ha az életkor, a családi állapot, a gyermekek száma, a jövedelem, vagy éppen a valláshoz való viszony alapján próbáltuk a válaszokat értelmezni.

Egyértelműen megállapítható, hogy miközben a vizsgálat résztvevői nem érzékelték a magyar nemzetiségű román, szlovák, szerb és ukrán állampolgárok magyarországi jelenlétét, addig jelentős mértékben túlbecsülték az országban letelepedett kínaiak számát. A rendelkezésünkre álló adatok szerint 2000-ben

az országban élő külföldiek közül csak 5819-en voltak kínaiak (3269 férfi és 2550 nő). Szinte valamennyien – 33 fő kivételével – 1990 után érkeztek az országba. Az itt élő külföldieknek csupán 6,5 százalékát teszik ki, melynek következtében sem számukat, sem a külföldiek közötti arányukat nem lehet jelentősnek mondani. Ennek ellenére a megkérdezettek a kínaiakat mindhárom válaszlehetőségnél a második helyen említették. Ennek okaira ez alapján a vizsgálat alapján azonban nem lehet feleletet adni.

Összességében aszinkronitás állapítható meg a hazánkban tartózkodó domináns létszámú külföldiek nemzetisége és azok között, akiket a magyar állampolgárok itt tartózkodó külföldinek gondol, tart meghatározónak. Ez egyben azt a problémát is magában hordozza, hogy a „gondolt” külföldi (jelen esetben a román, a kínai és az ukrán) tulajdonságait, vagy a róluk kialakított képet általánosítva mond vélemény, foglal állást azokkal a külföldiekkel kapcsolatban is, akik valójában Magyarországon élnek. Szóltunk arról, hogy a személyiségi jogok védelme nem teszi lehetővé, hogy a hazánkba letelepedő külföldiek nemzetiségét rögzítsék. Ennek ellenére több kérdőíves vizsgálat eredményei és egyéb ismeretek alapján nagy biztonsággal állítható, hogy a szomszédos országokból érkező és itt letelepedő személyek jelentős része magyar nemzetiségű. Ezt a helyzetet azonban a vizsgálat adatai egyáltalán nem tükrözik. A 37,8 százalékos román említéssel szemben ugyanis 1,7 százalékos romániai magyar, a 3,7 százalékos ukrán említéssel szemben pedig 0,4 százalékos ukrainai magyar nemzetiségű külföldi lett csupán megemlítve. A szlovákok esetében – a románokhoz, az ukránokhoz viszonyítva – még rosszabb a helyzet, amíg ugyanis 26-an vélték az itt élő külföldiben a szlovákokot „felfedezni”, addig csak egy olyan személy volt, aki szlovákiai magyart említett.

Annak következtében, hogy a vizsgálat szerint a hazai köznévelkedés a magyar nemzetiségű külföldi állampolgárokat nem tartja számon vagy magyar nemzetiségük ellenére romának, szlováknak, szerbnek, illetve ukránnak tartja, illetve hogy mellettük az itt élő külföldiek között igen nagyszámú kínait vél felfedezni, azt mondhatjuk, hogy egy feltételezett, a valóságos összefüggésekkel alig, vagy csak igen felületesen érintkező meghatározottság az, amely a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos nézeteit alapvetően befolyásolja.

Az eddig tárgyalt kérdésekre adott feleletek a következő két kérdésre adott válaszokat is szükségszerűen meghatározták. Abban az esetben ugyanis, ha valaki jóval több országban élő külföldről „tud”, mint amennyi valójában van, akkor szerintük számuk feltételezhetően az elmúlt tíz évben nőtt és létszámukat is túl soknak tartja<sup>13</sup>.

<sup>13</sup> 81. kérdés: *Tudomása szerint az elmúlt tíz évben a külföldiek száma nálunk...*

– *nőtt*

– *majdnem ugyanannyi, mint 10 évvel ezelőtt volt, vagy*

– *csökkent?*

5. *A külföldiek számának alakulása az elmúlt tíz évben (PPA – 2000)*  
*Number of foreigners during the last ten years (PPA – 2000)*

Vélemény	Szám	Százalék	A választ adók %-os megoszlása
Csökken	12	0,4	0,4
Annyi, mint 10 éve	47	1,5	1,6
Nőtt	2884	94,3	98,0
Nem tudja	112	3,7	
Hiba	2	0,1	
Összesen	3057	100,0	

A fenti táblázat adatainak értelmezése a látszat ellenére nem egyszerű. Abban az esetben ugyanis, ha az előző kérdésekre adott válaszokat nem ismerjük, akkor egyértelműen azt fogalmazhatnánk meg, hogy az adatfelvétel pontosan tükrözi azt a változást, amely a nemzetközi vándormozgalom területén hazánkban a rendszerváltoztatás hatására bekövetkezett. Így lenne ez még akkor is, ha a múlt század kilencvenes éveinek közepére – az azt megelőző három-négy évhez viszonyítva – lényegesen nem csökkent volna hazánkban a külföldiek „utánpótlása”, illetve ha a délszláv háború menekült hullámának lecsendesedését követően pedig az évente letelepedni szándékozók száma – nem jelentős ingadozás mellett – a korábbi évekhez viszonyítva némileg nem lett volna magasabb. Megítélésünk szerint azonban az 5. táblázat adatai elsősorban nem az 1990-ben bekövetkezett változásra reflektál, hanem annak a következménye, hogy a megkérdezettek 63,8 százaléka szerint az itt élő külföldiek száma jelentősen több, mint amennyien a statisztikai adatok szerint hazánkban élnek.

A külföldiek számának alakulásával kapcsolatos kérdésre majdnem mindenki, a megkérdezettek 96,3 százaléka válaszolt, meglepően kevesen voltak tehát azok (112 fő), akik nem válaszoltak. Elfogadható magyarázatot arra, hogy ennek mi az oka nem tudunk adni<sup>14</sup>. Azoknak az aránya, akik szerint a külföldiek száma az elmúlt tíz évben *csökkent*, illetve *ugyanannyi maradt, mint az évtized elején* elhanyagolható, mivel a megkérdezettek 94,4 százalékanak álláspontja szerint az országban élő külföldiek száma nőtt. Azaz evidencia volt számukra, hogy a XX. század utolsó évtizedében a hazánkban élő, letelepedett külföldiek száma nőtt. Ennek következtében említésre érdemes véleményeltérést sem nem, sem kor, iskolai végzettség, foglalkozás, családi állapot, gazdasági aktivitás stb. metszet mentén nem találtunk.

<sup>14</sup> A kérdés megfogalmazása nem tér el az eddig bemutatottaktól, hiszen a *mit gondol, vagy véleménye szerint* típusú bevezető szavak s az ennél a kérdésnél használtak (*tudomása szerint*) ugyanolyan tartalmúak, hangulatúak.

A következő kérdésre<sup>15</sup> adott válaszok alapján egyrészt „mérni” lehet a megkérdezettek országban élő külföldiek feltételezett létszámához való viszonyát, másrészt a létszámára vonatkozó becslés pontosságát (lásd a 6. táblázat adatait).

6. Jelenleg a külföldiek száma (PPA – 2000)  
Number of foreigners at present (PPA – 2000)

Vélemény	Szám	Százalék	A választ adók %-os megoszlása
Túl kicsi	14	0,4	0,5
Sem túl nagy, sem túl kicsi	919	30,1	32,4
Túl nagy	1901	62,2	67,1
Nem tudja	220	7,2	
Hiba	3	0,1	
Összesen	3057	100,0	

Ez esetben is, mint az előző kérdésnél elenyésző volt a nem válaszolók aránya (7,2%). Az értékelhető válaszok megoszlása 2/3–1/3 arányban azok számára billen el, akik a velünk együtt élő külföldi állampolgárok létszámát túl nagyoknak tartják. Az eddig elemzett kérdésekre adott válaszok alapján természetesen az lett volna logikus, ha a külföldiek létszámát túl nagyoknak tartók aránya még ennél is nagyobb. A kérdésre adott válaszok alapján az egyik póluson elenyésző kisebbségként azok találhatóak, akik a migránsok létszámát *túl kicsinek* tartják. Számuk, arányuk jelentéktelen, ennek következtében véleményük elhanyagolható súlyú a külföldiekkel kapcsolatos viszony alakításában. Azoknak a csoportja azonban, akiknek a véleménye szerint a külföldiek jelenlegi létszáma *sem túl nagy, sem túl kicsi* már 30 százalék. Álláspontjuk, ha nem is ellentétes a másik póluson elhelyezkedőkével, pozitív attitűdöt sugall. A kérdés megítélésében a két nem véleménye eltér egymástól. A férfiak között ugyanis 8,1 százalékponttal több azoknak az aránya, akik szerint a külföldiek jelenlegi létszáma *sem túl nagy, sem túl kicsi*. Jelentős eltérés van viszont az alapfokú és a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők véleménye között. Amíg ugyanis az alsó fokú végzettségűeknek csupán 26,9, addig a felsőfokúak 52,6 százaléka gondolja azt, hogy a külföldiek jelenlegi létszáma *sem túl nagy, sem túl kicsi*! Az egyes korcsoportokhoz tartozók megítélése között lényeges különbséget nem találtunk, bár a 40–44 és a 60–64 évesek esetében nem éri el a 30 százalé-

<sup>15</sup> 82. kérdés: *Őn szerint a külföldiek létszáma Magyarországon jelenleg ...*  
– *túl nagy*  
– *sem túl nagy, sem túl kicsi, vagy*  
– *túl kicsi?*

kot azoknak az aránya, akik szerint a külföldiek jelenlegi létszáma *sem túl nagy, sem túl kicsi*. Ezzel az állásponttal az aktív keresők közül 7,6 százalékponttal többen értenek egyet, mint a nyugdíjasok. Ennél valamivel nagyobb távolság (9,2 százalékpont) van azok között, akiknek nincs, illetve akiknek három vagy annál több gyermekük van. Az iskolai végzettséghez hasonló érzékenységet tapasztalunk abban az esetben is, ha a különböző jövedelműek véleményét hasonlítjuk össze. Az 50 ezer forint alatti havi jövedelemmel rendelkezőknek ugyanis csak 26, a 150 ezer forintnál több havi jövedelműeknek pedig 47,6 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy a külföldiek jelenlegi létszáma *sem túl nagy, sem túl kicsi*. Összességében tehát, bár meghatározóak azok, akik szerint az országban élő külföldiek száma túl nagy, mégis az ország érdekeinek alárendelt migrációpolitikai gyakorlat kialakítása szempontjából biztató a közbülső (se nagy, se kicsi) álláspontot elfogadók súlya. Különösen így van ez, ha figyelembe vesszük, hogy a megkérdezettek döntő többségének (94,3%) véleménye szerint az elmúlt tíz évben a külföldiek száma nőtt.

A külföldiekre vonatkozó modul következő kérdése<sup>16</sup> hét állításból áll. Ezek a következők: 1. *Jó, hogy élnek nálunk külföldiek, mert így különböző kultúrák találkozhatnak.* 2. *Szükség van a külföldiekre, mert elvégzik azt a munkát, amit a magyarok már nem vállalnak.* 3. *A külföldiek számának növekedése azzal jár, hogy terjed a bűnözés, a terrorizmus.* 4. *A külföldiek elveszik a munkalehetőséget a magyarok elől.* 5. *Magyarország a magyar népé, nem kellene, hogy külföldiek éljenek itt.* 6. *Ha egy külföldi hosszabb ideig Magyarországon akar élni, tanulja meg a nyelvünket, és alkalmazkodjon a mi szokásainkhoz, törvényeinkhez.* 7. *A hozzánk költöző külföldiek gyermekeinek nem külön iskolába kellene tanulni, hanem a magyar gyerekekkel együtt.*

Ezek az állítások annak ellenére, hogy a külföldiekkel kapcsolatos igen leegyszerűsített általános véleményeket tükröznek, azt a célt szolgálják, hogy segítségükkel a hazai lakosság külföldiekkel kapcsolatos véleményét megismerhessük. Annak érdekében pedig, hogy ne csak egyetértő vagy elutasító válaszok szülessenek a megkérdezettnek módja volt az állításokkal kapcsolatos bizonytalan, nem teljesen egyértelmű véleményét is megfogalmazni. Amennyiben a megkérdezett az állítással teljes mértékben egyetértett, akkor azt 5-ös, ha viszont egyáltalán nem értett egyet azzal, akkor 1-es osztályzattal minősítette. Abban az esetben, ha az adott állítással a megkérdezett nem tudott teljes mértékben azonosulni, vagy pedig egyáltalán nem értett azzal egyet, akkor véleményét a 2-es, a 3-as és a 4-es osztályzatok segítségével fejezhette ki. Ezek az osztályzatok a két szélső érték között, mint köztes értékítéletek szerepeltek. A két szélső érték tehát a megkérdezettek állítással kapcsolatos egyértelmű eluta-

<sup>16</sup> A Család-kérdőív 83. kérdésének állításait a következő szöveg előzi meg: *Néhány véleményt fogok felolvasni, kérem, mondja meg, hogy mennyire ért egyet ezekkel. Osztályozzon, mint az iskolában. Ha teljes mértékben egyetért ötöst adjon, ha egyáltalán nem ért egyet, akkor egyest. Természetesen a közbülső osztályzatokat is használhatja.*

sítását vagy elfogadását tükrözik, s ennek megfelelően a véleményformálásban hangsúlyosabb szerepet kapnak.

A hét állítás közül az első a külföldiekkel kapcsolatban egyértelműen pozitív, a többi pedig, talán a második állítás kivételével egyértelműen negatív attitűdöt sugall. Természetesen a második állítás sem pozitív tartalmú, viszonyaink között azonban azért „szelídül” meg, mert a hazánkban élő külföldiek azt a funkciót, amelyet ez az állítás tartalmaz, nem töltik be<sup>17</sup>. A kérdéshez tartozó állítások többsége negatív meghatározottságúak, s bár ez esetben sem végeztünk külön vizsgálatot, feltételezhető, hogy hatással voltak a megkérdezettek véleményére és a kérdésekkel kapcsolatos értékítéleteiket negatív irányba befolyásolták<sup>18</sup>.

7. *Mennyiben ért egyet ... (PPA – 2000)*  
*How do you agree ... (PPA – 2000)*

Minősítés	Állítások						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Egyáltalán nem	23,2	55,6	4,4	10,8	18,1	2,7	4,2
2	13,8	16,9	5,1	12,0	12,4	2,3	3,7
3	33,4	18,2	17,1	23,4	27,4	13,8	19,5
4	15,7	5,7	19,5	15,9	13,4	20,2	18,6
Teljes mértékben	13,9	3,5	53,9	37,9	28,8	61,0	54,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jelmagyarázat (állítások): 1. Jó, hogy élnek nálunk külföldiek, mert így különböző kultúrák találkoznak. 2. Szükség van a külföldiekre, mert elvégzik azt a munkát, amit a magyarok már nem vállalnak. 3. A külföldiek számának növekedése azzal jár, hogy terjed a bűnözés, a terrorizmus. 4. A külföldiek elveszik a munkalehetőséget a magyarok elől. 5. Magyarország a magyar népé, nem kellene, hogy külföldiek éljenek itt. 6. Ha egy külföldi hosszabb ideig Magyarországon akar élni, tanulja meg a nyelvünket, és alkalmazkodjon a mi szokásainkhoz, törvényeinkhez. 7. A hozzánk költöző külföldiek gyermekeinek nem külön iskolába kellene tanulni, hanem a magyar gyerekekkel együtt.

Ez a kérdés is, éppen úgy, mint az ezt követő, ahhoz a kérdés-típushoz tartozik, amely mobilizálta a megkérdezetteket. Ennek megfelelően az érvényes válaszok aránya 93,2 és 97,6 százalék között mozgott, a válaszhányok aránya tehát igen alacsony. A megkérdezettek véleménye természetesen állításonként különböző arányú megoszlást mutat. Összességében azonban megegyezik a kérdésbe kódolt véleménnyel, azaz a külföldiekkel kapcsolatban elutasító magatartást, negatív attitűdöt mutat. A két szélső vélemény esetében csak az első

<sup>17</sup> Az állítások a külföldiek fejlett nyugat-európai országokban betöltött funkcióját tükrözi.

<sup>18</sup> Összehasonlító módszertani vizsgálat hiányában nem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy a külföldiekkel kapcsolatos attitűdök abban az esetben is hasonló megoszlást mutatnának-e, amennyiben a kérdésekbe foglalt állítások többsége nem a külföldiekkel kapcsolatos negatív, hanem a hozzájuk kötődő egyértelműen pozitív megállapításokat tartalmaznának.

és az ötödik, illetve részben a negyedik állításra adott válaszok arányai nincsenek nagyon távol egymástól. A többi esetben 12,2-szeres (3. állítás), illetve 22,6-szoros (6. állítás) a különbség az állítással teljes mértékben és az egyáltalán nem egyetértők véleménye között. Némileg árnyaltabb a helyzet amennyiben az állításra közepes osztályzatokat adók arányát, s az 1-ső állítás esetében az ez alatti, a többinél pedig az e fölötti arányokat nézzük. A sorba csak a 2. állításra adott válaszok százalékos megoszlása nem illeszkedik pontosan. Megítélésünk szerint azonban ennek nem az az oka, mert úgy vélik, hogy a külföldiek nem a hazai munkaerő által már el nem vállalt munkát végzik, hanem mert saját tapasztalatuk alapján tudják, hogy a hazánkban élő külföldiek nem ezen a munkaterületen találhatóak.

Az első állítással a többség, a megkérdezettek 63 százaléka ért egyet, s ezt a véleményt, álláspontot elutasító, külföldiekkel szembeni negatív attitűdnek egyáltalán nem minősíthetjük. A 3. állítás esetében azonban azoknak az aránya, akik nem gondolják, hogy a külföldiek növekvő száma a bűnözés, a terrorizmus terjedésével jár már csak 26,6 százalék. Tehát ez esetben a többség egyetért az állítással. Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra a módszertani problémára, hogy az állításra adott válaszban együtt, szétválaszthatatlanul jelenik meg a megkérdezett saját, hazai „konkrét”, közvetlen tapasztalata, tudása s mindaz, amit ezzel kapcsolatban a világban megtörténtekből a tömegkommunikációs eszközök révén a külföldiekről, az illegális migránsokról tudomására jut. A 4. állítással kapcsolatban meglepően magas, 46,2 százalék volt azoknak az aránya, akik nem féltek, nem tartottak attól, hogy a külföldiek elveszik a munkalehetőséget a hazai munkavállalók elől. (Jó volna tudni, hogy a státusz-törvény kapcsán az ellenzéki pártok részéről kibontakozott külföldi munkavállalók elleni kampány ezen a helyzeten mennyiben változtatott.) Az 5. állítás esetében feltételezhetőek azok, akik közepes minősítést adtak egyet értettek az állítással. Ebben az esetben tehát a megkérdezettek 30,5 százalékának tért el a véleménye az állításban megfogalmazott gondolattól. Tehát a megkérdezettek 1/3-a az, akik a külföldieket nem kívánják kirekeszteni az országból. S ez nem rossz arány. A valóságos helyzet talán még ennél is jobb, hiszen a közepes osztályzatot adók egy részét is ide sorolhatjuk. A 6. állításra adott válaszok, hiszen az állítással egyértelműen csak a megkérdezettek 3 százaléka, a közepes osztályzatot adókkal együtt is csak 16,8 százaléka nem értett egyet egyértelműen annak az izoláltságnak a lenyomata, amely az első világháború végétől, de különösen 1948-tól jellemezte az országot. Ezt tükrözi a 7. állításra adott válaszok százalékos megoszlása is. Hiszen ez esetben a véleményt nyilvánítók 7,9, illetve 27,4 százaléka támogatta azt a nézetet, hogy a hozzánk költözött külföldiek gyermekei identitásuk megőrzése érdekében saját iskoláikban tanulhassanak, s ne kelljen nekik magyarul, a magyar gyermekekkel együtt tanulniuk.

A külföldiekre vonatkozó utolsó kérdéséhez<sup>19</sup> kapcsolódó kilenc állítását a vizsgálatban résztvevők külön-külön – az előző kérdésnél használt módszer szerint – szintén egy ötfokozatú skálán értékelték. Ez esetben a megkérdezetteknek a következő állításokkal kapcsolatban kellett véleményt nyilvánítaniuk: *1. Meg kellene szabni a felső határát annak, hogy évente hány külföldi települhessen le Magyarországon. 2. Azoknak a külföldieknek, akik legalább 5 éve nálunk élnek szavazati jogot kellene adni a parlamenti választásokon. 3. Jó lenne, ha az állam anyagi támogatást adna az olyan külföldieknek, akik több év után végleg vissza akarnak térni saját hazájukba. 4. Minden illegálisan itt tartózkodó külföldit ki kellene utasítani az országból. 5. Azoknak a külföldieknek, akik beilleszkednek rövid időn belül meg kellene adni a magyar állampolgárságot. 6. Azokat a cégeket, amelyek illegális bevándorlót alkalmaznak, magas pénzbüntetéssel kellene sújtani. 7. Az állam időnként adhatna amnesztiát (soron kívül büntetés elengedést) az illegálisan itt tartózkodó külföldieknek. 8. Támogatni kellene azt, hogy a külföldiek minél jobban be tudjanak illeszkedni. 9. Olyan külföldiek, akik legalább 5 éve nálunk élnek, de nem képesek beilleszkedni, térjenek vissza a saját hazájukba.*

A kérdés állításai közül a külföldiekkel kapcsolatban az 1-es, a 4-es, a 6-os és a 9-es negatív, a 2-es, az 5-ös és a 8-as pozitív attitűdöt, a 3-as és a 7-es pedig megengedő (de inkább pozitív, mint elutasító) álláspontot sugall.

A kilenc állítás közül a 2. és 7. esetében mutattak nagyobb bizonytalanságot a megkérdezettek, bár a válaszadók aránya a 91 százalékot ekkor is meghaladta. A többi állítás esetében ez az arány 93,6 és 96,6 százalék között mozgott. A legegységesebben a 6-os, a 9-es és a 4-es állítással értettek egyet. A megkérdezetteknek mintegy 79 százaléka ugyanis úgy vélte, hogy magas pénzbüntetéssel kellene sújtani azokat a cégeket, amelyek illegális bevándorlót alkalmaznak (6. állítás). Különösebb meglepetést nem okozhat, hogy szinte hasonló arányban, a megkérdezettek 77 százaléka fogadta el azt az állítást is, hogy az öt éve nálunk lakó, de beilleszkedni nem képes külföldieknek vissza kell térniük hazájukba (9. állítás). Nagyfokú egyetértés mutatkozott a 4. állítással kapcsolatban is, mely szerint az illegálisan itt tartózkodó külföldieket ki kell utasítani az országból. Ezt az álláspontot a megkérdezettek 72,8 százaléka fogadta el. Ezekhez az állításokhoz végezettel – igaz, hogy a megkérdezettek „csupán” 64,1 százalékának a teljes támogatásával – az az állítás csatlakozik, mely szerint az évente leteleplő külföldiek számát meg kellene határozni (1. állítás). Megállapíthatjuk, hogy a fenti negatív állítást tartalmazó kérdések természetüknek megfelelő válaszokat indukáltak. A külföldiekhez pozitívan viszonyuló állítások esetében viszont azt állapíthatjuk meg, hogy az elutasításuk lényege-

<sup>19</sup> A Család-kérdőív 84. kérdésének állításai a következő szöveg előzi meg: *Az állam különböző intézkedéseket hozhat a külföldiekkel kapcsolatban. Néhány ilyen lehetőséget szeretnénk felolvasni, arra kérve Önt, hogy most ismét mondja meg, mennyire értene egyet ezekkel. Osztályozzon az előbbiekhöz hasonlóan!*

sen kisebb intenzitásúak. Ezt tükrözi azt, hogy ha különböző mértékben is, de a megkérdezettek 38,8 százaléka támogatja azt a javaslatot, hogy a legalább öt éve itt élő külföldiek részt kellene, hogy vegyenek a parlamenti választásokon (2. állítás). Imponálón magas (56,1 százalék) azoknak az aránya, akiknek az a véleményük, hogy azoknak a külföldieknek, akik beilleszkednek, rövid időn belül meg kellene adni a magyar állampolgárságot (5. állítás). Közel azonos, 55,7 százalékos a 8. állításnak a támogatottsága is, mely szerint segíteni kell a külföldieket annak érdekében, hogy minél jobban be tudjanak illeszkedni. A két megengedőnek minősített kérdés közül a 7. állítás esetében voltak kevésbé engedékenyek a megkérdezettek. Azzal a javaslattal, hogy az állam időnként amnesztiát adhatna az illegálisan itt tartózkodó külföldieknek csak a megkérdezettek 28,2 százaléka értett egyet. Azt az álláspontot viszont, hogy a több év után végleg hazatelepülőket az államnak anyagilag is támogatnia kellene (3. állítás) 33,2 százalékos arányban támogatták.

8. *Az állam különböző intézkedéseket hozhat ... (PPA – 2000)*  
*The state may introduce various actions ... (PPA – 2000)*

Minősítés	Állítások								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Egyáltalán nem	7,7	49,4	55,6	5,1	28,7	2,2	60,4	30,6	2,9
2	4,0	11,7	11,1	4,5	15,2	2,0	11,7	13,8	3,1
3	11,4	17,0	13,6	9,3	26,9	6,6	17,0	30,5	8,9
4	12,8	8,9	7,6	8,3	13,1	10,4	6,7	13,8	8,1
Teljes mértékben	64,1	12,9	12,0	72,8	16,1	78,8	4,5	11,4	77,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jelmagyarázat (állítások): 1. Meg kellene szabni a felső határát annak, hogy évente hány külföldi települhessen le Magyarországon. 2. Azoknak a külföldieknek, akik legalább 5 éve nálunk élnek szavazati jogot kellene adni a parlamenti választásokon. 3. Jó lenne, ha az állam anyagi támogatást adna az olyan külföldieknek, akik több év után végleg vissza akarnak térni saját hazájukba. 4. Minden illegálisan itt tartózkodó külföldit ki kellene utasítani az országból. 5. Azoknak a külföldieknek, akik beilleszkednek rövid időn belül meg kellene adni a magyar állampolgárságot. 6. Azokat a cégeket, amelyek illegális bevándorlót alkalmaznak, magas pénzbüntetéssel kellene sújtani. 7. Az állam időnként adhatna amnesztiát (soron kívül büntetés elengedést) az illegálisan itt tartózkodó külföldieknek. 8. Támogatni kellene azt, hogy a külföldiek minél jobban be tudjanak illeszkedni. 9. Olyan külföldiek, akik legalább 5 éve nálunk élnek, de nem képesek beilleszkedni, térjenek vissza a saját hazájukba.

### Összegzés

Az adatfelvétel alapján nem egyszerű koherens képet rajzolni a hazai népeség külföldiekkel kapcsolatos attitűdjéről, értékítéletéről, a hazánkban huzamosan ideig élő vagy letelepedett külföldiekhez való viszonyáról. Abban az esetben, ha figyelmen kívül hagyjuk a megkérdezettek véleményét meghatározó,

befolyásoló történelmi tényeket, a változó politikai rezsimeket, az 1990-et megelőző migráció ellenes, majd az azt követő időszak migrációt többé-kevésbé támogató hazai politikai viszonyok hatását, s ha nem vesszük figyelembe a kérdőív nemzetközi jellegéből, valamint a kérdések által sugallt álláspontokból fakadó problémákat, akkor a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos viszonyáról egyfajta, a külföldiekkel szemben megnyilvánuló tartózkodó, elutasító magatartás természetesen megfogalmazható. Kérdés csupán az, hogy az így megrajzolt kép milyen mértékben tükrözi a külföldiekhez kötődő valóságos állapotot, s mennyiben tér el attól, torzítja el azt. Nem az a probléma, hogy az adatfelvétel alapján megfogalmazható következtetéseink nem igen lennének szinkronban egy feltételezett, a külföldiekhez tapadó, kötődő ideál-típusos képpel, hanem az, hogy a kérdésekre adott válaszok alapján valójában csak töredékesen rekonstruálható a befogadó népesség külföldiekhez való viszonya. Abban az esetben tehát, ha nem vesszük figyelembe a vizsgálat adatai alapján megfogalmazható vélemények, álláspontok korlátozott érvényességét s, ha azt automatikusa és egyértelműen a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos vélemények tekintjük, akkor a valóságos összefüggések feltárása helyett hamis következtetésekre jutunk. Az adatfelvétel segítségével mérhető vélemények korlátjainak ismeretében pedig joggal vetődik fel a kérdés, hogy a használt kérdőív alkalmas-e arra, hogy a kérdésekre adott válaszok alapján a hazai népesség itt élő külföldiekhez való viszonyát egy koherens nézet-rendszer keretében bemutathassuk.

Említettük, hogy az adatfelvétel kérdéseinek megfogalmazásakor nem a hazai állapotokat, migrációs tapasztalatokat vették figyelembe. Ezt egy nemzetközi vizsgálat esetében természetesnek kell tartani. Ez a probléma elsősorban azokhoz a kérdésekhez kötődik, amikor nem valaminek az ismeretéről (pl. hány külföldi él ma Magyarországon? Vagy, hogy mennyi a külföldiek létszáma ma Magyarországon stb.) kellett a megkérdezettnek „számot adnia”, hanem mint pl. az utolsó két kérdés esetében a kérdéssel kapcsolatos állításokhoz kötődő véleménynyilvánítás volt a megkérdezett „feladata”. Migrációs tapasztalatok hiányában ugyanis a válaszadó véleménye nem az adott állításra reflektál, hanem a külföldiek valóságos szerepétől független összefüggésekre. Ebben az esetben pedig nem egyszerű a vélemények összegzése s az értékelést készítő beállítottságának megfelelően vagy a valóságnál negatívabb, vagy pozitívabb kép megrajzolására van lehetőség. Példaként megemlítenénk a 83. kérdés első, illetve ötödik állítására adott vélemények alapján megfogalmazható következtetéseket. Az első állítással kapcsolatban konkrét ismerete a hazai népességnek nincs. Természetesen a magyar kultúra nem egy monolitikus tömb, ennek ellenére különböző kultúrák hazai együttéléséről nem beszélhetünk. Ennek ellenére az ezzel kapcsolatos állítást a választ adók 37 százaléka utasította el, s 29,6 százaléka támogatta. A közbülső álláspontot elfoglalók aránya 33,4 százalék volt. Annak megfelelően, hogy ezt, a közbülső nézőpontot elfoglalók az állás-

pontját hová soroljuk vagy 70,4 százalékos lesz az elutasítók, vagy 63 százalékos lesz a támogatók aránya. A kérdés ötödik állításával kapcsolatban a megkérdezettnek nem volt szüksége konkrét tapasztalatra, hiszen képletesen szólva arról kellett döntenie, hogy saját „tulajdonát” meg szeretné-e, meg akarja-e osztani másokkal vagy sem. Azoknak az aránya (a közbülső érték nélkül), akik ezzel a lehetőséggel nem kívántak élni 30,5 százalék volt, azoké viszont, akik támogatták az elképzelést 42,2 százalék. Így is, de abban az esetben, ha a közbülső véleményt megfogalmazóknak például csupán a felét számítjuk az állítással egyetértőkhöz, akkor egyértelműen a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos pozitív attitűdjéről beszélhetünk.

A második összefüggés, amiről szólnunk kell az a kérdések főszövegének, illetve az ezekhez tartozó állítások külföldiekhez kapcsolódó pozitív, semleges, vagy negatív attitűdöt sugalló meghatározottsága. Ezek pedig, lényegében mindegy, hogy pozitív vagy negatív irányban, de a megkérdezettek véleményét számos esetben jelentős mértékben és egyértelműen deformálják, torzítják. Erre az összefüggésre a modul utolsó két kérdésének elemzése során részletesen kitértünk.

A következő probléma, amely nem egy esetben már a kérdésre adott válaszok feldolgozhatóságának kérdését is felveti az a tényadatokkal kapcsolatos ismerethiányhoz, s az ebből fakadó nagyfokú bizonytalansághoz kötődik. Ezt a kérdésre nem válaszolók (nem tudja) és a válaszhányok magas aránya tükrözi. A mit gondol?, mi a véleménye? és a mennyi? típusú kérdések esetében (az ország népességszámára vonatkozó kérdés kivételével, mely esetben „csak” 20,7 százalék volt a valamilyen ok miatt nem válaszolók aránya) 50 százalékhoz közeli, vagy azt meghaladó mértékű a válaszhányok aránya. Ennek okait nem ismerjük, valószínűleg összefüggésben van azzal is, hogy hivatalosan 1990-ig nemcsak nem léteztek tekintették a migrációt, hanem a migránshoz, annak szűkebb-tágabb családi, baráti köréhez negatív értékítélet, megbélyegzettség tapadt. E stigmatizáló tényező mellett a migrációval kapcsolatos ismeretek, tudás hiányát fenntartotta az a tény, hogy öt évtizeden át az országot érintő nemzetközi vándormozgalomra vonatkozó adatok nem kerültek nyilvánosságra. Ennek következtében pedig paradox módon az lett volna a meglepő, ha a hazai migrációs adatokkal kapcsolatban a megkérdezetteknek többé-kevésbé pontos ismereteik lettek volna.

Annak ellenére tehát, hogy a modul kérdéseire adott válaszok százalékos megoszlása alapján a hazai népesség idegenellenességére következtethetnénk, a fentiekben kifejtett összefüggések alapján mégsem tesszük<sup>20</sup>. A válaszok alap-

<sup>20</sup> A nemzetközi vándormozgalom szereplőivel kapcsolatban pontatlannak és félrevezetőnek tartjuk az *idegenek* kifejezés használatát. Ez a fogalom nemcsak negatív attitűdöt sugall, hanem vonatkozik mindenkire, akit nem ismerünk. Ennek következtében pedig nem lehet egzaktan elkülöníteni a külföldi állampolgárokat és a számomra ismeretlen magyar állampolgárokat vonatkozó értékítéleteket.

ján természetesen a hazai népesség befogadó képességének szintje, külföldiek befogadásával kapcsolatos toleranciájának határai (függetlenül attól, hogy a migráns magyar származású-e vagy sem) kitapinthatók. Ez pedig mind a mai napig szoros kapcsolatban van a korábbi évtizedek idegenellenes, elzárkózó politikájával és az ezen az alapon megvalósult gyakorlattal. Összegzésképpen tehát, anélkül, hogy a korábban megfogalmazottakat megismételnénk az adatfelvétel alapján a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos tartózkodó, fenntartásait megfogalmazó, de a külföldiek értékeit elismerő álláspontját hangsúlyoznánk.

A nemzetközi vándorlás területén bekövetkezett radikális változás szükség-szerűen előtérbe állította a hazai lakosság külföldiekhez való viszonyának kérdését. A 90-es évek közepétől e témakörben készült tanulmányok azonban nem foglalkoznak azokkal az összefüggésekkel, amelyek ezt a viszonyt az első világháborút követően, illetve az elmúlt ötven évben a magyar népesség esetében speciálisan meghatározták. A bevándorlók fogadtatásával kapcsolatban tehát a valóságos helyzetnek megfelelő képet csak akkor tudunk felvázolni, ha azokról a sajátos összefüggésekről, melynek keretében a hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos tartózkodó magatartását értelmezni lehet, nem feledkezünk meg. Ennek, illetve az 1990-es években bekövetkezett elmozdulások ismeretét pedig azért tartjuk fontos, mert ha a hazai migrációs-politika gyakorlat nem találkozik az itt élők többségének egyetértésével, akkor az a befogadó népesség körében csak újabb (kulturális, nyelvi, vallási, gazdasági, foglalkoztatási stb. téren) feszültségeket generál.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás  
Vándorláspolitiká

**HUNGARIANS AND FOREIGNERS***Summary*

At the end of 2000 in several West, Central and East European countries surveys were conducted in order to understand the changes in the patterns of family formation and child bearing. These surveys asked the opinion of the respondents about several problems related to the central issues by the help of question modules. This study analyses the answers given with regard to foreigners. On the basis of the survey the author comes to the conclusion that a cautious or in some aspects the overtly excluding attitude against foreigners can be demonstrated in the Hungarian population. But due to the constraints of the survey (as a result of the international character of the investigation the local circumstances have not been taken into account in the formulation of the questions) the attitude of the Hungarian population toward foreigners cannot be analysed systematically within the complete system of views in Hungary.